

ION BURUIANĂ

Institutul de Filologie
(Chișinău)

O CREAȚIE POETICO-MUZICALĂ FOLCLORIZATĂ DESPRE „CATASTROFA SECOLULUI”

Abstract

Article analyses a poetic-musical creation that considers the greatest maritime disaster of the 20th century – the famous shipwreck of the English ship „Titanic” – a historical song of littered origin that became folklore and for a century was part of the Romanian artistic repertoire (here Bessarabian), circulating in various variants and that even today can be heard in our villages. Especially from the elderly. The article is the first attempt to address this issue.

Keywords: streamboat, 'Titanic', England, ocean, iceberg, shipwreck, horror, commander passengers, sank, tragedy, grief, song, variants, etc.

La 15 aprilie 2012 s-au împlinit o sută de ani din ziua când renumitul vapor englez „Titanic”, în prima sa cursă, de la Southampton (Anglia) la New York, din cauza neatenției serviciului de pază, s-a lovit de un aisberg și s-a scufundat¹.

Îndepărtata tragedie a fost pe larg evocată de mass-media internațională și cea de la noi.

În această „catastrofă a secolului”, cum a mai fost numit naufragiul, din 2 207 pasageri și membri ai echipajului, câți se aflau pe vas, și-au pierdut viața peste o mie cinci sute de oameni².

Vestea a zguduit nu numai Marea Britanie, ci și întreaga lume. Cazul a provocat în presa mondială un torent de articole senzaționale.

Niciunul din accidente lumii, produse până atunci, n-a avut în inimile oamenilor un impact atât de puternic și un răsunet atât de mare ca întâmplarea cu vaporul „Titanic”. E de ajuns să pomenim în acest sens că numai în SUA cartea lui Walter Lord „A night to remember” („O noapte de neuitat”, New York, 1955), scrisă pe baza materialului faptic (documentelor de arhivă, corespondenței cu martori oculari ai naufragiului ș.a.) a cunoscut peste zece ediții, fiind tradusă și în alte limbi.

73 de ani nu s-a știut locul precis al producerii accidentului. Și iată că la începutul lui septembrie 1985 se anunță o știre-trăsnet: transatlanticul a fost găsit. Mai mult decât atât, expediția științifică franco-americană de căutare a vasului demult scufundat, înzestrată cu cele mai moderne mijloace, inclusiv cu aparatură ultraacustică și camere de filmare și de fotografiere subacvatică, cu ajutorul unui mic submarin fără oameni la bord și a unui robot condus la distanță, a coborât la fundul oceanului și, cercetând câteva punți și încăperi ale „Titanic”-ului, a oferit posibilitatea ca sute de milioane de persoane de pe glob să vadă surprinzătoarele imagini la televizor.

Această extraordinară realizare a readus în atenția lumii „catastrofa veacului”, împânzind presa vremii cu o nouă ploaie de materiale la temă.

Ruptă în două, nava se află la o adâncime de 4 000 m, la 350 de mile sud-est de insula canadiană Newfoundland.

Amintim că „Titanic” era cel mai mare și mai luxos vapor de croazieră lansat vreodată pe apă până atunci.

Construit în anii 1909-1911 pe șantierul naval din Belfast (Irlanda de Nord), „vaporul-minune”, „palatul plutitor”, „vaporul de poveste”, cum i se mai spunea, constituia mândria nu numai a flotei britanice de pasageri, ci și a celei mondiale și era ultimul cuvânt al tehnicii constructoare de nave maritime.

Acesta era un pachebot uimitor. Însăși denumirea lui vorbea de la sine. Unic în lume, el captiva pe oricine îl vedea, fiind comparat, ca performanță în arta omului de a construi, cu Turnul Eiffel din Paris.

Dimensiunile lui erau cu adevărat impunătoare. Tonajul brut – 46 328 de tone, deplasamentul – 66 mii de tone; lungimea – 268, 98 m, lățimea – 28,2 m, înălțimea: de la linia de plutire până la puntea de șalupe – 18,4 m, de la carenă până în vârful celor patru coșuri imense – 53,3 m.

Puterea nominală a instalației energetice de pe el alcătuiă 55 de mii de cai-putere, viteza maximă – 25 de mile marine pe oră.

Deși despre „Titanic” s-au scris zeci de cărți, s-au turnat șase filme (ultimul – o capodoperă a cinematografeii mondiale, distinsă cu 11 premii *Oscar*, – este cel al celebrului regizor canadian James Cameron³), s-au publicat mii de articole, interviuri, amintiri ș.a., tema pare încă neepuizată, neexplorată definitiv.

Un larg ecou a avut această istorică tragedie și în sufletele românilor, mai ales ale celor basarabeni. Ba mai mult, la scurt timp după groaznica nenorocire a fost compus și un text poetic despre teribilul accident – o deplângere emoționantă a celor întâmplare, creație care, pe nedrept, a rămas în afara cercetării.

Pusă și pe o melodie frumoasă, ea s-a răspândit extrem de repede în tot spațiul românesc.

Apogeul popularității l-a atins această creație (mai întâi în mediul orășenesc, iar apoi și în cel rural) în anii 1920-1930, când devenise unul dintre cele mai cunoscute cântece ale timpului.

Se cânta peste tot, cu orice ocazie potrivită. Dovadă ne sunt și mărturiile cunoscătorilor.

„Era un cântec pe care-l știa toată lumea.

Pe o melodie minoră, tristă, dar impresionant. Apoi uitat...”, ne-a spus etnomuzicologul Andrei Tamazlăcaru.

De la folcloristul Grigore Botezatu am aflat că până la 1940, imprimat, cântecul despre vaporul „Titanic” circula și pe placă de patefon, iar artistul poporului din Republica Moldova Ion Paulencu, după ce ne-a cântat un fragment din această producție la telefon și ne-a vorbit despre ea ca despre un adevărat șlagăr de altă dată, ne-a mai spus că în satul său de baștină (s. Voloca, r-l Hliboca, reg. Cernăuți) această impresionantă creație se cânta și la nunți. O cântau câte trei-patru sute de oameni odată.

Cu unele completări de preț la acest subiect credem că ar putea veni și alți informatori.

Fenomenul este interesant, în primul rând, prin faptul că un subiect internațional a devenit și național, iar în al doilea, că deși textul e de origine cultă, cărturărească, a devenit atât de popular, a circulat în atâtea variante, încât s-a folclorizat.

În Arhiva Științifică Centrală a AȘM se păstrează 22 de înregistrări ale acestei creații, făcute pe parcursul a circa 40 de ani, în diferite localități ale republicii.

Dacă culegătorii de folclor ar fi înscris-o ori de câte ori au întâlnit-o pe teren, când circula încă activ prin sate, și nu ar fi evitat-o numai pe motiv că e de origine cultă, adică de autor, nu mai vorbim de o colectare specială, interesată, numărul acestor texte ar fi fost azi de zeci de ori mai mare.

Dintre cele 22 de variante pe care le avem (prima înscriere a acestui text a fost făcută în anul 1951, în s. Cihoreni, r-l Orhei; AF, ms. 37, f. 40-41), se evidențiază următoarele: cea din s. Horești, r-l Fălești, culeasă în anul 1962 de V. Gh. Mihalache de la Barbu Eremia C., 58 de ani (AF, ms. 142, f. 232-234); din s. Horodiște, r-l Dondușeni, culeasă în anul 1965 de Gr. Botezatu și S. Moraru de la Lăsai Nicolae G., 62 de ani (AF, ms. 152, f. 71-72); din s. Scorțeni, r-l Telenești, culeasă în anul 1977 de V. Cirimpei de la Manole Vasile Gr., 65 de ani, Gonța Petru Gr. 65 de ani, Ivanov Nicolae Șt., 64 de ani (AF, ms. 296, f. 238-240); din s. Peciște, r-l Rezina, culeasă în anul 1984 de N. Băieșu de la Gumeni Foca A., 70 de ani (AF, ms. 374, f. 114-115) și cea din s. Stoicani, r-l Soroca, expedită în toamna anului 1986 autorului acestui articol de Crudu Vera C., 64 de ani.

Pentru ca cititorul să-și poată face o anumită impresie despre ceea ce reprezenta originalul acestei creații, am ales o variantă care, deși nelipsită de deficiențe, vine totuși cu mai multă informație și coerență în reflectarea cumplitei întâmplări.

Vaporul „Titanic”

În lumea asta mare,
Pe-Oceanul Pacific,
Plecat-a-n prima cursă
Vaporul „Titanic”
Și nimeni la plecare,
Nimeni nu știa
Că locul de-mbarcare
Nu l-or mai vedea.
Și el fuge, fuge
Cu iuțeală mare
Fără ca să șuiere
Adio la plecare.
[Dar iată că sosește
Și adâncul nopții
Și nimeni nu gândește
Că vine ceasul morții,
Lumea se distrează
La bal și la teatru,
Plantonul* veghează
Cu ochii în patru].

Iar cei dinăuntru
Beau, se veselesc,
De vapor, de mare
Cu toții vorbesc.
O ceață prea deasă,
O negură groasă
Pe-oceanul mare
De-odată se lasă.
Santinela-așteaptă
Ora de schimbare,
Mai are-un sfert de oră,
Mai stă în așteptare.
Dar de-odată vede,
Pășind foarte rar,
Și strigă cât ce poate:
– Vine un ghețar!
Nu-s nici două clipe
Și ghețarul tare
Lovește cu furie
În vaporul mare.

* Planton – persoană care face de pază.

Atunci comandantul
 Ordonă în grabă
 Lucrul telegrafului
 Îndată să-nceapă.
 La telegrafie
 Cei doi angajați
 Tot dau telegrame
 Să fie salvați.
 Iară comandantul
 Cu-ai săi marinari
 Pompează cu-ndârjire
 Apa din „Titan”.
 Da-n zadar muncește,
 În zadar lucrează,
 Căci vaporul nostru
 La fund se așază.
 Atunci comandantul,
 Văzând așa o stare,
 Intră prin saloane
 Și strigă cu glas tare:

– Scumpii mei prieteni,
 Iubiți pasageri,
 Drăguțe domnișoare,
 Scumpii mei boieri!
 V-aduc o veste tristă:
 Oricât am luptat,
 „Titanic”-ul nostru
 Este scufundat.
 Ieșiți cu toți afară,
 Cu tot ce-aveți mai scump,
 Ghețarul ca o fiară
 Ne-a șters de pe pământ.
 Iar tu, dragă soție,
 Și scumpii mei copii,
 Vă mai sărut o dată,
 Căci ultima va fi.
 Bărcile-n salvare
 Mereu adăugând,
 Lumea se coboară
 În ele plângând.

(AF, ms. 142, f. 232-234;
 s. Horești, r-l Fălești)

Din cartea lui Walter Lord aflăm că noaptea fatală de duminică, 14 spre 15 aprilie 1912 (ciocnirea cu aisbergul s-a produs în a cincea zi de călătorie, la ora 23 și 40 de minute, iar scufundarea vasului a durat până la ora 2 și 20 de minute), era fără lună, dar senină, fără vânt⁴. Din unele variante ale cântecului însă, inclusiv din cea propusă de noi cititorului, reiese că accidentul ar fi avut loc din cauza ceții (AF, ms. 305, f. 18; AF, ms. 306, f. 49; AF, ms. 361, f. 6; AF, ms. 374, f. 114), iar din cea culeasă în anul 1985 în s. Zberoaia, r-l Nisporeni – din cauza nopții întunecoasă (AF, ms. 354, f. 219).

Din înregistrarea din satul Grozești, Nisporeni mai aflăm că atunci când căpitanul navei își anunță pasagerii despre cele întâmplate, o face „cu lacrimi în ochi” (AF, ms. 195, f. 56).

În mai toate versiunile cântecului, cel care vede primul ghețarul e „paza”, „santinela”, „plantonul”. Necrezând însă că acesta poate cauza vaporului vreo daună, în mai multe variante ale textului el nu întreprinde nimic:

Dar deloc nu-i pasă,
 Nici prin cap nu-i trece

Că ghețarul mare
 Pe vapor să-nece

(AF, ms. 37, f. 40; AF, ms. 354, f. 220;
 AF, ms. 361, f. 6; AF, ms. 371, f. 120-
 121; AF, ms. 374, f. 115 ș.a.)

În mai multe înregistrări de pe teren finalele textelor sunt altele decât în varianta reprodusă de noi integral. De exemplu:

Muzica începe
Un marș dureros,

Iar vaporul nostru
Se lasă tot mai jos.

(AF, ms. 354, f. 250; AF, ms. 137,
f. 101; AF, ms. 305, f. 28)

Sau:

Muzica-intonează
Marșuri dureroase,

Lumea e pierdută
De apă furioasă.

(AF, ms. 354, f. 220; AF, ms. 37,
f. 41; AF, ms. 296, f. 240)

în altă variantă:

În valuri spumegoase.

(AF, ms. 366, f. 161).

După cum aflăm din aceeași carte a lui Walter Lord, într-adevăr, pe vas era o orchestră din opt dintre cei mai buni muzicanți, luați de pe alte nave care circulau pe rutele atlantice. Din spusele radistului inferior al vaporului, în ultimele clipe ale aflării pe „Titanic” orchestra executa melodia „Toamnei” – unul din imnurile bisericii engleze⁵.

Profund îndurerat de tragica întâmplare, în unele variante eroul liric își exprimă revolta nu numai față de cei vinovați de accident, dar și față de cei care au construit vaporul, considerându-l perfect, dar care a eșuat chiar în cursa lui de inaugurare, scufundându-se. De exemplu:

Titane, Titane,
Vapor blestemat,

Atâtea persoane
Tu le-ai înecat!

(AF, ms. 353, f. 167; Tătărești –
Strășeni)

Sau:

Titane, Titane,
Vapor blestemat,

Tu la prima cursă
Mi te-ai scufundat!

(AF, ms. 354, f. 250; Zberoaia
– Nisporeni; AF, ms. 289, f. 41;
Călinești – Fălești; AF, ms. 305,
f. 28; Giurgiulești – Cahul).

La baza tuturor variantelor cântecului analizat stă unul și același text.

Titlurile pe care le poartă versiunile înregistrate sunt următoarele: „Vaporul «Titanic»” sau „Cântec despre vaporul «Titanic»” și „În lumea asta mare”, care e și primul vers al textului.

Alt lucru important, necesar de menționat, e că enorma popularitate de care s-a bucurat această creație se datorează în mare parte și melodiei frumoase de vals pe care se cânta.

Încă un motiv al răspândirii și rezonanței mari în timp și în spațiu a acestui cântec e, credem, substratul lui filozofic.

Tragedia din 1912 a constituit un prilej de profundă meditație a omului asupra efemerității și fragilității vieții.

Cert este că marele succes de care s-a bucurat această creație de-a lungul timpului se datorează conținutului ei, exprimării în ea a sensibilității cu care a fost receptată această tragedie, a compasiunii, jalei, durerii sufletești, regretului profund al eroului liric pentru cele întâmplare.

Alte producții poetice, folclorice sau folclorizate, despre subiectul acesta nu cunoaștem.

Ce se poate spune despre originea cântecului?

Cu părere de rău, încercările noastre de a găsi varianta inițială, originală a textului, de a stabili când a fost creată, cine e autorul, precum și alte amănunte despre ea nu s-au soldat cu succes. Textele din arhivă nu sunt însoțite de comentarii sau date suplimentare culese de la informatori – lucruri, de multe ori, de mare folos pentru a se ajunge la anumite constatări.

Atât autorul textului, cât și cel al melodiei rămân necunoscuți.

În fondurile Companiei „Teleradio Moldova” nu este nimic la acest subiect. La fel și la Biblioteca Națională.

Nu am putut găsi ceea ce căutam nici la Muzeul Republican de Literatură „Mihail Kogălniceanu”, nici la Centrul Național de Conservare și Promovare a Patrimoniului Cultural Imaterial (Fostul Centru Național de Creație Populară).

Două variante ale acestui cântec am găsit în Arhiva de Folclor a Academiei de Muzică, Teatru și Arte Plastice (CD-urile 59.5, registrul 1, f. 12 și 1455.5, registrul 7, f. 4), prima înregistrată în anul 1967 de la Vâlcu Trofim din s. Puținței, r-l Orhei, în vârstă de 46 de ani, iar a doua culeasă în anul 1987 de la Rotaru Anica din s. Rădoaia, r-l Sângerei, în vârstă de 74 de ani.

Deși nelipsite de interes, niciuna din cele două înscrisuri nu vine cu ceva nou, deosebit de variantele deja cunoscute. De altfel, ca și cele două fragmente ale acestei creații postate pe internet.

Nu ne-a putut ajuta la găsirea originalului textului și a autorului lui nici consultarea noastră în această chestiune, mai mulți ani în urmă, cu istoricii literari Efim Levit, Sava Pânzaru, Vasile Ciocanu.

Folcloriștii Andrei Hâncu și Sergiu Moraru, în studiile lor „Jurnalul oral⁶⁷” și „Cântecul istoric⁷” nu pomenesc nimic despre acest subiect.

Fiind un text folclorizat și nu unul folcloric, el nu figurează nici în lucrările cercetătorilor Alexandru Amzulescu⁸ Gheorghe Vrabie⁹, Cornelia Călin¹⁰, care au investigat aceste specii.

Numărul versurilor variantelor diferă. O parte dintre producțiile acestea sunt fragmentare, destrămate (AF, ms. 289, f. 40-41; AF, ms. 354, f. 249-250; AF, ms. 361, f. 6; AF, ms. 363, f. 132-133; AF, ms. 371, f. 24-25 ș.a.).

În altele o serie de stihuri lipsesc, nu sunt date în ordinea cuvenită sau se constată alte neajunsuri.

Versurile sunt de câte 7 și 6 silabe, rima e încrucișată.

De menționat că în toate variantele înregistrate ale acestei creații figurează una și aceeași greșeală: în versul al doilea, în loc de „Oceanul Atlantic”, unde a avut loc naufragiul, se scrie „Oceanul Pacific”.

Din câte cunoaștem, niciuna dintre variantele acestei creații până azi încă nu a fost publicată.

Deși e pe cale de stingere, de uitare, de dispariție, cântecul istoric despre vaporul „Titanic”, care timp de un secol a făcut parte din repertoriul artistic al românilor din Basarabia, dar, credem, și al celor de pretutindeni, și azi mai poate fi înscris prin satele noastre. În special, de la oameni din generația veche.

Articolul de față este o primă încercare de abordare a acestui subiect.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

¹ A se vedea: Ловягин Р. *Гибель „Титаника”*, 1913; Лорд Уолтер. *Последняя ночь „Титаника”*. Пер. с англ. – Л., „Судоостроение”, 1983; Скрягин Л. *По следам морских катастроф*. Изд. второе. – М., „Транспорт”, 1965, p. 39-42, 72-77; *Величайшие катастрофы мира*. Энциклопедический справочник. – М., „Вече”, 2008, p. 246-250; *Enciclopedia universală britanică*, vol. 15. – București, Editura „Litera”, 2010, p. 225 ș.a.

² Diferite surse dau date variate, mai verosimilă însă ni se pare cifra 1502, pe care o aduce W. Lord. A se vedea *op. cit.*, p. 64.

³ A se vedea: Мусский И. А. *100 великих зарубежных фильмов*. – М., „Вече”, 2006, p. 456-462.

⁴ Лорд Уолтер. *Op. cit.*, p. 9.

⁵ Ibidem, p. 102.

⁶ A. Hâncu. *Jurnalul oral // Creația populară* (Curs teoretic de folclor românesc din Basarabia, Transnistria și Bucovina). – Chișinău, „Știința”, 1991, p. 489-503.

⁷ S. Moraru. *Cântecele istorice*. Tot acolo, p. 504-521.

⁸ *Balade populare românești*. Introducere, indice tematic și bibliografic, antologie de Al. I. Amzulescu. Vol. I. – București, Editura pentru literatură, 1964, p. 229-234.

⁹ Gheorghe Vrabie. *Balada populară română*. – București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, p. 295-306.

¹⁰ Cornelia Călin. *Jurnalul oral*. Index tipologic și motivic, antologie de texte. – București, Editura „Erasmus”, 1993, p. 59-76.